

42. T. Frąckowiak, Pedagogika społeczna jako teoria środowiska życia i wychowania człowieka. Próba postawienia problemu, w: Pedagogika jako ...: 123-132.

43. T. Pilch, Bezrobocie – nowa kwestia społeczna, w: T. Pilch, I. Lepalczyk (red.), Pedagogika społeczna...

Др Петрик Володимир
Вищий навчальний заклад
Школа вища ім. Богдана Янського
Варшава

ВПЛИВ ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

Виховання – це складний процес, який у свідомий, плановий спосіб, а також за допомогою контактів людини зі суспільним середовищем (несвідомо) зумовлює зміни в психіці особистості і готує її до активної участі в житті суспільства. Вплив на цей процес мають різні суспільні осередки, серед яких найважливішою є сім'я. Жодна інша група не може замінити повної сім'ї: батько і мати готують дитину на “вхід” у доросле життя. Процес виховання – це об'єкт досліджень багатьох гуманітарних наук. В педагогічних науках – це одне з найважливіших понять.

Дослідники, які займаються вихованням, мають за завдання встановити, які фактори (зовнішні чи внутрішні) мають вплив на виховання, а які до цієї сфери не належать [7, 19]. Формування особистості – це головна мета виховання. Ідеалом виховання є: «образ людини, яка під впливом різних чинників має сформуватися» [1, 153].

Типи виховних середовищ

При описуванні типів виховних середовищ, а також впливу цих середовищ на людину, треба представити основні поняття, такі як: «середовище» і «виховання». Термін “середовище” можна

описати як: “[...] складну групу компонентів живої і неживої природи, не включаючи земляню кору, нижню частину атмосфери, воду, тобто гідросферу, земляний покрив і т.д.” [8, 21].

Юзеф М. Доленґа до наук, які досліджують проблеми зараховує: екологію, екологію людини, суспільну екологію, созологію, созотехніку, екофілософію, середовищну етику, біоетику, екологічне законодавство, екологічну політику, екологічну медицину, середовищну психологію, освіту про середовище і культуру екології [4].

У суспільній педагогіці термін “середовище” – це основна пізнавальна категорія. Для суспільних педагогів об’єктом дослідження є проблема середовищних умов виховання. Інтегральна функція школи у творінні локального виховного середовища є частиною широкого суспільного середовища. Виховне середовище складається не тільки з суспільного середовища, але також з довкілля: фізичних елементів природи, цивілізації, культури [9, 6]. У соціології “середовище” означає: «групу об’єктів, явищ і зовнішніх процесів, дія яких спрямована на когось або щось, які впливають і формують цю зовнішню реальність» [6].

Розрізняємо такі середовища як: натуральне, природне, культурне і суспільне. Кожне з них можна варто визначати з уваги на його специфіку. В процесі виховання особовості особливо важливим є два середовища: суспільне і культурне. Перше – це умови, які впливають на розвиток і поведінку людини, а також матеріальні і нематеріальні фактори, які з’явилися під впливом процесу антропогенези, суспільного розвитку і суспільного життя людей. Головними елементами цього середовища є: люди, їх поведінка, установи, суспільні групи, культурні елементи (культурне середовище) і предмети, які є результатом людської діяльності [6]. Культурне середовище – це система культурних елементів, які впливають на людину і існують у даному суспільному колективі, до яких можемо зарахувати: уявлення, традицію, переконання, норми, цінності і суспільно прийняті правила поведінки [6].

Термін “виховання” можна у загальному визначити як: свідомий і цілеспрямований вплив на розвиток людини на всіх етапах її життя [9, 111]. У педагогічній літературі “виховання” можна розглядати у трьох аспектах. У першому випадку виховання - це намірений і ненамірений вплив, тобто людина змінюється під впливом різних життєвих ситуацій. У другому – цілеспрямований і запланований вплив, що становить критерій виховання. У третьому – виховання впливає на формування так званих рис, спрямованих на особистість [9, 113].

Термін “виховне середовище” у суспільній педагогіці можна представити як все те, що впливає на людину: або її відчуття, або умови і чинники, що становлять процес свідомого управління виховним середовищем у процесі виховної праці [9, 109].

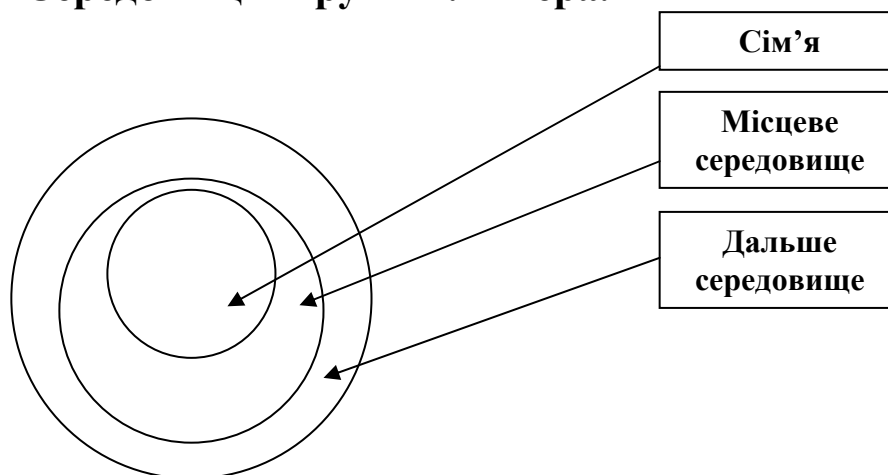
Середовищна освіта своїм обсягом охоплює місцеву громадськість: це пов’язане з формуванням у людини активної позиції щодо її місця помешкання, оточення (жителів), культурної спадщини цього середовища. Місцеве середовище – це поняття багатозначне, його по-різному окреслюють соціологи, психологи. Місцеве середовище формує особистість за допомогою різних середовищних осередків: шкільних і позашкільних клубів, молодіжних організацій, осередків проведення вільного часу. Суспільно-культурна праця у місцевому середовищі, активізація дітей і молоді – все це має важливий вплив на формування співвідповідальності людини за “малу батьківщину”. Адже відомо, що зв’язок з місцем проживання формує почуття тотожності.

Згідно з інтерпретацією Т. Пільха, місцеве середовище це: «громада людей, які проживають на обмеженій і у певному сенсі ізольованій території, які мають і цінують спільну традицію, цінності і символіку, побутові і культурні осередки, усвідомлюють свою єдність, свою іншість й готовність до спільної діяльності, а також мають почуття приналежності і внутрішньої безпеки» [10]. Л. Кшивицькі у цьому зв’язку звертає увагу на відчуття і ідеали, які спільні для членів цієї громадськості з уваги на спільні цілі. Я. Туровські звернув увагу на різноманітні стосунки, які є у даному місцевому середовищі, виконання її членами визначених функцій, культивування цінностей, спрямованих на спільну мету [10]. Е. Дюркгейм представив такі типи суспільних зв’язків: механічна

солідарність, тобто одноманітність членів даного середовища і їх культурних взірців та органічну солідарність, що становить поділ ролей і функцій, спільну діяльність і спільну залежність членів [10].

У місцевому середовищі важливу роль відіграють зв'язки з сусідами. Близкість замешкання сприяє створенню особистих зв'язків, що сприяє формуванню почуття взаємної допомоги – сусідські стосунки. У процесі виховання перше місце займає сім'я, а потім місцеве середовище. Ці зв'язки ілюструє нижче показана схема:

Середовищні круги Й. Пітера.

Джерело: www.bryk.pl

У місцевому середовищі самовільно повстають спільноти, функціонують організації й товариства, діяльність яких спрямована на реалізацію намічених цілей. Діють вони за формальними правилами, в інтенційний спосіб, а належність до них є добровільна. Середовищне навчання, згідно з поглядом В. Срочинського, повинно реалізувати дві цілі: 1) заангажування місцевих шкіл у процес передавання знань про власне середовищне життя; 2) сприяння розвитку компетенцій місцевого середовища, завдяки яким її потреби будуть краще реалізовані [8, 51].

У контексті середовищної освіти, середовище можна поділити на: натуральне, безпосереднє і опосередковане [8, 54]. Натуральне

середовище це – сім'я, групи однолітків, середовище сусідів і місцеве середовище. Другий тип середовища становлять формально створені організації, які мають за завдання виконувати педагогічні завдання: школи, заклади опіки, позашкільні організації. Опосередковане середовище – це організації, які виконують педагогічні функції, тобто осередки масової інформації, місце праці, поліція (міліція), армія, служба здоров'я, судова влада.

Початкова освіта дітей

Відомо, що дитина від перших днів життя вивчає довколишній світ. Формування особистості дитини у перші роки її життя має істотний вплив на подальші етапи її розвитку. Початкова освіта дітей має важливий вплив також на їх наукову і професійну кар'єру, краще місцезнаходження у суспільній структурі. На думку психологів, розвиток людини починається від моменту її зачаття і продовжується впродовж усього життя. Е. Еріксон вважав, що чим раніше розпочинається розвиток особистості, тим більший вплив він має на долю дитини. Міцний фундамент – це дуже важливо для розвитку особистості [5, 5].

Перший рік життя дитини, який Е. Еріксон назвав сенсоричною стадією, для дитини становить важливе значення для безпеки і довіри. Її наставники забезпечують основні потреби: харчування, тепло і безпеку. Контакти батьків з дитиною, їх піклування про забезпечення цих основних потреб впливає на правильний розвиток особистості на пізніших етапах.

Початкова освіта – в родині і в різних осередках, повинна включати в себе розвиток і зміцнення основних рис характеру, таких як віра в себе, пізнавальна зацікавленість, емоційна незалежність. Винятковість освіти малюків становить, на погляд К. Любомирської, стимулює розвиток дитини в цілому, що, в свою чергу, впливає на творчі і суспільні здібності, процес спілкування, розв'язування проблем, процес розуміння. На основі розвитку і зміцнення основних рис, а також стимуляції розвитку, дитина є змотивована до нагромадження знань і його самостійного пошуку [5, 9].

Формування мотивацій

Однією з важливих мотивацій дитини є її потреби, передусім, основні потреби. Т. Коцовські потреби людини представив в таких групах:

1) існування: харчування, екологія, рекреація, піклування про здоров'я, безпека, проживання, репродукція, опіка, освіта, виховання, сімейні стосунки, самореалізація;

2) функціонування: інформаційне, уміння, інструментальне, локомоційне, свобода, інновації, рухливість;

3) суспільні аспекти: приналежність, зв'язок, організація, емоційний зв'язок, конформізм, усупільнення, суспільна користь, суспільна подяка, акцептація, участь у групі, охорона і автономія особистості;

4) психічні аспекти: суб'єктивні потреби пов'язані з існуванням, прокреація, розвиток, функційні потреби, суспільні, психоорганізаційні, еротичні, культурні, активна рекреація, потреба суспільства.

Процес виховання, направлений на розвиток потреб, полягає у їх формуванні та задоволенні. Важливу роль у цьому процесі відігріє вихователь, який повинен: безпосередньо задовольняти потреби дитини, але при цьому стимулювати їх до певного рівня; організувати відповідні умови й ситуації, які сприяють задоволенню потреб (наприклад, заснування футбольної команди); ознайомлювати дитину зі способами задоволення потреб (наприклад, під час організації відпочинку та ігор).

Формування потреб відбувається під час об'єктивного процесу виховання; це - розвиток існуючих потреб; зміна існуючих потреб; пробудження нових потреб.

Типовим прикладом потреб, які можна розвивати під час науки і виховання – це потреби пізнання. Розвиток цих потреб у дитини відбувається спочатку випадково, а пізніше за допомогою планового навчання у різних виховних середовищах, що дає можливість дитині нагромаджувати необхідну інформацію. Дуже важливим є пізнання способів реагування дитини на ситуації, коли її потреби незадоволені. Одним із завдань вихователя є навчити

дитину, що не всі потреби можуть бути негайно реалізовані. Деякі можуть бути задоволені у короткий час, а деякі взагалі не вдасться задовольнити.

У вихованні важливу роль відіграє формування свідомих мотивів діяльності. В процесі виховання необхідно окреслити ієрархію мотивів. Далі варто для вихованця створити таку ситуацію, коли він має приймати рішення. При цьому треба взяти до уваги два рівні ієрархії мотивів: 1) базові, коли дії часто бувають неусвідомленими; усвідомлені, підпорядковані цінностям і нормам, ставленням і переконанням людини.

У процесі розвитку дитини формуються також інші мотивації, які мають вплив на напрямок розвитку особистості: 1) активно-особисті (домінація егоїстичних мотивів); суспільні (дії, пов'язані з задоволенням потреб інших людей); 3) пов'язані з діяльністю (сатисфакція з виконання завдання). Вихователь мусить вивчити ієрархію мотивів дитини, щоб могли передбачити її поведінку і допомогти у розвитку мотивації.

Формування позицій і вплив цінностей

Позиція складається з трьох елементів: емоційного, інтелектуального і біхевіорального. Елемент емоційний складається з емоційних переживань, які проявляються в ситуації задоволення потреб або можуть перешкодити її задоволенню. Емоції й відчуття проявляються у вигляді уподобань, прихильностей, ворожості, агресивній поведінці тощо.

Елемент інтелектуальний має пізнавальний характер. Він містить інформацію, пов'язану з даним об'єктом. Ця інформація не завжди буває вичерпною. Вона може проявлятися у формі осудження, погляду, характеристики і переконань.

Елемент біхевіоральний - це бажання (або його брак) комусь допомагати, ризик особистим життям і здоров'ям у важливій справі (наприклад, захист Батьківщини, сім'ї тощо). Такі тенденції можуть, але не повинні бути реалізовані. У цьому контексті вихователь має за мету змінити наставлення (позиції) вихованця, які деструктивно впливають на особистість, на її дії. Перші позитивні позиції у

дитини формуються стосовно осіб, які доглядають за дитиною, а негативні – до людей, які порушують почуття її безпеки.

Формування позиції дитини пов'язане з розвитком системи цінностей. Так звана сітка цінностей становить пізнавальну частину, яка представляє світ і структури «я». «Сітка цінностей дає можливість підпорядковувати інформацію з точки зору її цінності для об'єкту і цінності об'єктивної [...], вона становить джерело мотивації для утримання, охорони і розвитку об'єктів, представлених у сітці» [2, 331]. Система мотивацій дозволяє людям виконувати наступні важливі функції: 1) інтеграція мотивацій і напрямків активності - вони надають сенс життя і дозволяють з перспективою упорядкувати діяльність; 2) орієнтаційний критерій оцінок; 3) кінцеве рішення або арбітражна функція, у рамках якої цінності допомагають приймати рішення у випадку конфлікту мотивів; 4) соціалізаційна, за допомогою якої людина включена у «мотиваційне» життя спільноти (цю функцію реалізують, наприклад, такі цінності, як етичні, суспільні ідеї, сім'я, батьківщина); 5) гратифікаційна: джерело задоволення (наприклад, об'єкт кохання). Вони дозволяють зберегти рівновагу психічну і компенсувати незадоволені моменти у житті.

Виховання і самооцінка

У формуванні самооцінки важливу роль відіграє виховне середовище, а також цілеспрямована виховна діяльність. Середовище за межами сім'ї часто вважається джерелом негативного впливу на розвиток особистості. У родинному середовищі також іноді бувають закорінені причини труднощів розвитку самосвідомості. Надзвичайна турбота батьків породжує у дитини почуття залежності її від батьків. Така позиція батьків перешкоджає молодій людині розвиватись; зникає її самостійність.

Розширюючи суспільне і виховне середовища за допомогою встановлення нових контактів, молодь знаходить взірці для наслідування. Необмежені взірці до наслідування може почерпнути з класичної літератури, мистецтва, телебачення. У цьому контексті

вихователь допомагає створити у молоді відповідну ієрархію цінностей.

Самооцінка формується на основі оцінок інших людей, і, передусім, завдяки батькам і вихователям. Самооцінка підростаючої людини не є сталою – великою мірою залежить від миттєвих успіхів і поразок.

Оцінка, з боку вихователя, успіхів у навчанні, а також моральних аспектів, відіграє важливу роль у розвитку самооцінки молодшої людини. М. Пшитаєнікова стверджує, що: «Правильна педагогічна оцінка призводить до самоакцептації, яка базується на реальній оцінці самого себе, а також розвиває тенденцію до самоудосконалення, яке полягає у тому, що ліквідується дистанція між «я» ідеальним і «я» реальним, актуальним» [7, 85].

Висновок

У процесі виховання людина займає відповідне місце у світі. Педагогічний вплив середовища сприяє тому, що дитина починає помічати себе у світлі того, ким вона є для інших. У складному процесі виховання перше місце займає сім'я. Сім'ю не може замінити жодна виховна установа – це фундаментальна група і суспільний заклад, без якої дитина не дала б собі раду у дорослому житті. Без сім'ї людина не могла б розвинути свою особистість як істота суспільно-моральна [3, 11].

ЛІТЕРАТУРА

1. Н. Muszyński „Zarys teorii wychowania”, PWN, Warszawa, 1985, s. 153.
2. J. Reykowski, „Psychologia wychowawcza”, PWN, Warszawa 1994, s. 331.
3. J. Turowski, *Socjologia. Małe struktury społeczne*, Lublin 2001, s. 11.
4. J.M. Dołęga „Znaczenie podstaw moralnych społeczeństwa we wdrażaniu zrównoważonego rozwoju”, w: D. Cichy (red.) „Edukacja środowiskowa wzmocnieniem zrównoważonego rozwoju”, Warszawa, 2005: 7.

5.K. Lubomirska „Wspomaganie rozwoju dziecka”, w: „Wychowanie w przedszkolu”, nr 1, 2008, s. 5.

6.K. Olechnicki, P. Załęcki „Słownik socjologiczny”, Wydawnictwo Graffiti BC, Toruń 2002.

7.M. Przetacznik-Gierowska, Z. Włodarski „Psychologia wychowawcza” ..., s. 85.

8.W. Sroczyński „Kategoria środowiskowa w pedagogice społecznej”, Wydawnictwo ARTE, Warszawa 2007, s. 21.

9.W. Sroczyński „Pedagogika środowiskowa. Kategoria środowiska w teorii polskiej pedagogiki społecznej”, Pedagogium, Wyższa Szkoła Pedagogiki Resocjalizacyjnej w Warszawie, Warszawa 2006, s. 6.

10. www.bryk.pl